TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇORUM VALİLİĞİ

ÇORUM KÜLTÜR SANAT

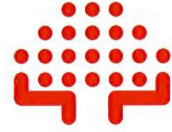
Bilim, Kültür, Sanat, Tarih ve Turizm Dergisi

2014-15. Sayı (Hitit Söyleşileri III. Özel Sayısı)

Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını

İÇİNDEKİLER

ÇORUM
İL KÜLTÜR ve TURİZM
MÜDÜRLÜĞÜ

Kültür ve Turizm Müdürlüğü Adına Sahibi
Ali ÖZÜDOĞRU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
İbrahim YILDIZ

Yayın Kurulu
Abdulkadir OZULU
Dr. Önder İPEK
Muzaffer GÜNDOĞAR
Osman YÜZTGENÇ
İbrahim GÖSTERİR
Osman ŞİMŞEK

Grafik ve Baskı
Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri
0. 364. 213 63 00

Fotoğraf
İl Kültür ve Turizm Md. Arşivi

Yönetim ve Yazışma Adresi
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Tel: 0. 364. 213 47 04
Fax: 0. 364 212 05 10
ÇORUM

Yayınlanmasını istediğiniz yazı ve fotoğraflarınızı yuztgenc19@hotmail.com veya İl Kültür Turizm Müdürlüğüne iletebilirsiniz.

HİTİT ÖNCESİ ANADOLU'NUN SİYASİ DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Özlem SİR GAVAZ*

Bir toplumun yazı öncesi tarihi hakkında daha önce yazıyı kullanmaya başlamış toplumlardan bilgi alıyorsak, o toplumun içinde bulunduğu çağa Protohistorik Çağ denmektedir.

Anadolu'da bu dönemde etrafı surlarla çevrili birçok yerel krallığın varlığını Alacahöyük ve Troia mezar buluntularından bilmekteyiz[1]. Ayrıca Arkeolojik vesikalar bize Mezopotamya ve Anadolu arasında yoğun bir ticaretin varlığını da göstermektedir.

Alacahöyük Erken Tunç Çağı Kral Mezarları Kabzalı Hançer (Altın-Demir) ve Diadem.

Bu çağa ait en eski kaynak, *Šartamhari* "Savaşın Kralı" adlı Akad Kralı Sargon ve torunu Naramsin'in Anadolu'ya yaptıkları askeri icraatları anlatan metinlerdir[2]. Söz konusu metinler üç nüsha halinde ele geçmiş olup buluntu yerleri; Mısır'da Tel El Amarna, Anadolu'da *Hattuša* ve Mezopotamya'da da Babil kentidir[3]. Metinden Anadolu'daki, *Purušhanda* adlı kentte bulunan Asurlu tüccarların Sargon'a başvurarak onları korumalarını istediklerini öğreniyoruz. Yine Sargon'un torunu Naramsin'in Anadolu'ya geldiğinden ve içlerinde Hatti Kralı Pampa ve *Kaneš* Kralı Zipani'nin de olduğu 17 yerel krallığın birleşmesinden oluşan bir koalisyona karşı savaştığından da bahsedilir[4].

Öte yandan; 1958'de Kültepe'de Ah-šalim adlı bir tüccarın evinde bulunan ve Sargon'dan yaklaşık 400 yıl sonraya tarihlenen Eski Asur Lehçesi Çivi yazısı ile yazılmış metinde, Sargon'un doğumu ve yetişmesi ile ilgili bilgiler ve kazandığı askeri başarıların da bir özeti verilmektedir[5]. Nesilden nesile anlatılan hikâyelerin bir derlemesi niteliğinde olan bu metinden, Sargon'un Anadolu'daki faaliyetlerinin *Šartamhari* ile sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır: "***Kral Šarru-kīn, Akad Kralı, dört (cihanın kralı), kuvvetli kral. Tanrıların görüşmeleri üzerine, tanrı Adad ona güç verdi. Doğudan batıya kadar (bütün) ülke(leri) zaptettim ve bir günde 70 şehri yendim.***

* Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi
E-Mail: ozlemsir@yahoo.com , ozlemsirgavaz@hitit.edu.tr ; Alacahöyük Erken Tunç Çağ buluntuları ile ilgili Anadolu Medeniyetleri Müzesi arşivinden alınan resimler için Arkeolog ve Müze Eğitimcisi, Halil Demirdelen'e teşekkürlerimi sunarım.

1 Bittel, 1976: 48; Macqueen, 2001: 18.

2 Bilgiç, 1967, 17. Metnin Hitit nüshası üzerinde çalışanlar: Albright, 1923: 1-20; Güterbock, 1934: 86-91.; 1938: 45-48.

3 Günbattı, 1998: 262.

4 Güterbock, 1938: 49 vdd.

5 Günbattı, 1997: 132.

Onların krallarını yakaladım ve şehirlerini mahvettim."[6] Sargon metnin devamında Amanos Dağlarını ikiye ayırdığından ve bir heykelini diktiğinden bahsetmekte ayrıca tanrı Adad'ın verdiği güçle birçok krallık ve halkına verdiği cezalardan söz etmektedir.

Kaneš / Neša / Kültepe

Anadolu'da bulunan yerel krallıkların birbirleriyle olan münasebetlerine dair önemli bir belge de Kültepe'de ele geçen, *Mama* Kralı Anum-Hirbi'nin *Kaneš* Kralı Waršama'ya yazdığı mektuptur. Mektup Waršama'nın yazdığı ilk mektuba karşılık olarak yazılmıştır. Mektuptan bu iki yerel krallığın birbirine komşu olduklarını ve krallar tarafından yönetildiklerini öğreniyoruz. Dönemin siyasi yapısı hakkında önemli bilgiler edindiğimiz ve Asurca'nın eski lehçesi ile yazılmış olan mektupta, Anum-Hirbi ile Waršama'nın babası Inar'ın barış içinde yaşadıkları, Inar öldükten sonra iki krallığın birbirine düzenli olarak elçiler gönderdikleri ama daha sonra Waršama'nın elçisi olan Tarikuta'nın içi gümüş dolu bir torbayı Anum-Hirbiye götürmesi ve torbanın içinde taşların çıkmasıyla ilişkilerinin kötüleştiği anlatılmaktadır. Yine iki hudut şehir olan *Sibuha* ve *Taišama*'nın birbirlerine karşı düşmanlıklarından iki yerel krallık arası açılmış ve bu mektup ile de ilişkiler yeniden gözden geçirilmiştir[7].

Boğazköy'de bulunan önemli bir belge de *Zalpa*[8] öyküsü olarak bilinen metindir (KBo 22.2). Öyküde *Kaniš* Kraliçesinin bir defada 30 oğlan doğurduğundan ve onları sepetlere koyarak ırmağa bıraktığından bahsedilmektedir. Irmak onları *Zalpuwa* ülkesine götürür ve tanrılar onları büyütür. Yıllar geçer ve kraliçe bir seferde 30 kız çocuk doğurur. Oğlanlar bunu duyar ve annelerini bulma umuduyla *Kaniš*'e giderler. Fakat anneleri onları tanımaz ve kızlarıyla evlendirir. Sadece en küçük oğlan kız kardeşini tanır ve oğlanları uyararak zina yapmayalım kardeşlerimizi almayalım der[9]. Bazı araştırmacılar, öykü de geçen ırmağın bugünkü Kızılırmak olduğunu ve denize döküldüğü yerde

6 Kt. j/k 97 1-11; Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Günbattı, 1997: 136.

7 Balkan, 1957: 6-9.

8 Zalpa'nın lokalizasyonu ile ilgili bkz. Del Monte & Tischler, 1978: 490vd.; del Monte, 1992: 191.; Nashef, 1991: 24.; Haas, 1977: 15-26; Sir Gavaz, 2008; Barjamovic, 2011: 107-122. Ayrıca bkz. Holland & Zorman, 2007

9 Alp, 2000: 56.

Zalpa'nın aranması gerektiğini ileri sürerler. Ünal, bu ırmağın Kültepe'nin hemen güneyinden akan ve Seyhan Irmağı'nın en uzun kollarından biri olan (308km) Zamantı suyu olduğunu ve ırmağın Akdeniz'e ulaştığını belirtmiştir. Bu metinde bahsedilen *Zalpa*'nın güneydeki *Zalpa* olabileceğini ve Akdeniz'e yakın bir noktada aranması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Irmağa çocuk bırakma motifinin Hurri yani güney ve güneydoğu kökenli bir gelenek olduğunu bunun da güneydeki *Zalpa*'ya işaret ettiğini söylemektedir[10]. Ama bütün bunların dışında bu belge bize dönemin yerel beylikleri hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Bize Hitit Devleti'nin kuruluşundan önce Anadolu'nun durumu hakkında bilgi veren ve Boğazköy'de bulunan asıl önemli vesika ise *Anitta*'nın metnidir[11]. Metinde Pithana'nın oğlu, *Kuššara* Kralı *Anitta*, babasının *Neša*'yı bir gecede aldığından ve orada bulunan halka zarar vermediğinden bahsetmiş ve kendisinin daha sonra ona karşı gelen *Zalpuwa* kralı Huzziya'yı, Hatti Kralı Piušti'yi, yendiğini, *Ulamla*, *Harkimaš* ve *Šalativara* şehirlerini zaptettiğini ve bu şehirlerdeki tanrı heykellerini *Neša*'ya taşıdığından bahsetmiştir. Yine metinde Neša'yı tekrardan inşa ettiğinden, buraya göğün Fırtına Tanrısı *Šiušummi*'nin tapınağını inşa ettiğinden ve tanrılara bir hayvanat bahçesi yaptığından da söz etmektedir:

"***Anitta, Pithana'nın oğlu, Kuššara Kralı, söyle: O Gökyüzünün Fırtına Tanrısı'nın Sevgilisi idi. Kuššara Kralı, kentten büyük bir kudretle inip, Neša'yı bir gecede gücü sayesinde aldı. Neša kralına saldırdı, ama Neša'nın halkına kötülük etmedi. Onları 'analar' ve 'babalar' yaptı. Babam Pithana'dan sonra ben bir isyanı bastırdım; hangi ülke ayaklandı ise, onu tanrı Šiu'nun yardımıyla yendim.***"

Orta Anadolu'nun sarp, dağlık ve ulaşılması güç bir yerinde Büyük bir imparatorluğa başkentlik yapacak olan *Hattuš*, *Anitta* tarafından ele geçiriliyor ve akabinde lanetleniyor:

"***Hattuša kenti açlıktan kırılınca, tanrı Šiu, onu taht tanrıçası Halmašuit'e teslim etti. Ve ben bir gecede onu güçle aldım. Ve kentin yerine yabani otlar ektim. Bundan sonra kim kral olur da Hattuša'yı yeniden iskan ederse, o, Gökyüzünün Fırtına Tanrısı'nın lanetine uğrasın***".

Anitta, *Hattuša*'yı ele geçirdikten sonra kentin bir daha iskan edilmesini önlemek için buraya ZÀ.AH.LI[12] adında zararlı bir ot ektiğinden bahsetmektedir. Muhtemelen *Anitta*, kent çevresinde bulunan verimli tarlaların bir daha ürün vermesini engellemek ve böylelikle ekonomisi tarıma dayalı olan Hitit halkının buraya yerleşmesini önlemek istemektedir[13]. Herhalde kral kente, Anadolu'da halk arasında yabani ot olarak anılan köpekdişi ayrığı ya da köygöçüren gibi zararlı bitkilerden ektirmiştir.

Cynodon dactylon

10 Ünal & Girginer, 2007: 118 vd.
11 A: KBo 3.22, B: KUB 26.71, C: KUB 36.98. ; Tercüme için bkz. Neu, 1974.
12 ZÀ.AH.LI/ZAG.AH.LI(SAR): tere?, yabani ot? Ünal, 2007: 808.
13 Bu yorum ve Hititlerde lanet ile ilgili ayrıntı bilgi için bkz. Taş, 2010: 869-890.

Metnin sonunda; "***Ben sefere çıkınca, Purušhandalı adam bana armağanlar getirdi. Bunlar demirden yapılma bir taht ile yine demirden yapılma bir asa idi. Neša'ya geri dönerken Purušhandalı adamı da birlikte götürdüm. O taht odasına girince, önümde, sağda oturacak.***"

Anitta, yaptığı askeri icraatlar sonunda Büyük Kral unvanını kazanmış ve Anadolu'da siyasi birliğin temellerini oluşturmuştur. Burada dikkati çeken; *Pithana* ve oğlu *Anitta*'nın *Kaneš/ Neša*'ya[14] olan ilgileridir. *Pithana*'dan sonra oğlu *Anitta*'nın metinden izlenen icraatından *Kaneš/ Neša*'yı başkent yaptığı anlaşılmaktadır. *Pithana*'nın Anadolu içindeki seferlerini, *Anitta* devam ettirmiş ve *Neša* merkezli olmak üzere, Anadolu'da merkezi otoriteyi kurma yolunda epey yol kat etmiştir.

Anitta'nın adına Kültepe ve *Ališar*'da bulunan belgelerde de rastlanmaktadır. Kültepe'de bulunan ve bir çeşit noterlik belgesi niteliği taşıyan, TC III 214'te "***Kral Pithana ve Merdiven Büyüğü Anitta***" ifadesi bulunmaktadır[15].

Alişar'da ele geçen bir belgede "***Kral Anitta'nın mührü***" ve diğer bir belgede de "***Büyük Kral Anitta ve Merdiven Büyüğü (veliaht) Beruva***" ismi geçmektedir[16]. Fakat *Beruwa*'nın *Anitta*'dan sonra kral olup olmadığı bilinmemektedir. Yine Kültepe'de bir saray yapısı içinde "***Kral Anitta'nın sarayı***" yazan daha önceden hançer olduğu düşünülen ama bir mızrak ucu olduğu anlaşılan bir buluntu da günümüze ulaşmıştır[17].

Eski Hitit Devletinin ilk kralı olduğu söylenen I. *Hattušili*'nin vasiyetnamesini (KUB 1.16 + KUB 40.65)[18] *Kuššara*'da hasta yatağında yazmış olması, Hitit Krallığının *Kuššara* ile bağlantısının devam ettiğinin bir göstergesidir. Diğer taraftan III. *Hattušili* otobiyografisinde[19], kendisine *Kuššar* Kralı *Hattušili*'nin torunu demekle *Anitta* ve I. *Hattušili*'nin aynı sülaleden geldiklerini ve Hitit Devleti'nin *Kuššara*'da kurularak, daha sonra başkenti *Neša* ve sonra da *Hattuša*'ya taşımış olabileceğini göstermektedir.

Görüldüğü gibi M.Ö. 2. bin yılın ilk çeyreğinde Anadolu'da, bağımsız şehir devletleri bulunmaktaydı. Bu şehir devletleri ile Mezopotamya ve Kuzey Suriye şehirleri arasında önemli dış ticaret faaliyetleri vardı. Bu ticareti Anadolu'daki şehir devletleri ile birlikte kendilerine has kanun ve teşkilatları ile yaşayan **Asur Ticaret Kolonileri** yürütmekteydi.

Kolonilerin merkezi olan *Kaneš* (Kültepe), bu dönemde Anadolu'nun en önemli siyasi ve ticari merkezi olma özelliğini kazanmıştır[20]. Kültepe tabletlerinden Kolonilerin ciddi ve önemli bir teşkilat ile idare edildikleri anlaşılmaktadır. Asurlular'ın Anadolu'daki büyük şehirlerde Karum ve küçük yerleşimlerde de Wabartum adı verilen bir örgütlenme sistemi geliştirdikleri anlaşılmaktadır[21].

Ticaretin asıl amacı, Anadolu'ya satılmak üzere kalay, yünlü kumaşlar ve lapislazuli göndermek ve karşılığında direkt ya da dolaylı yollardan gümüş ve altın alarak bunları Asur'a geri göndermekti. Anadolu'da yaklaşık %90'ı bakır ve %10'u kalaydan oluşan bir alaşım olan tuncun üretimi için en önemli madde olan ve aslında Orta Asya'dan çıkarılan kalay Asur'a muhtemelen Elamlı kervanlar tarafından Susa'dan getiriliyordu[22]. Dışalımı gerçekleştirilen mallar arasında kalayın çok özel bir yere sahip olduğunu, Anadolu'ya dış alımı yapılan mallardan %5 gümrük vergisi alınırken, alaşıma hazır kalaydan %2-3 arasında değişen bir gümrük vergisi alınmasından anlamaktayız[23].

14 Kaneš=Neša eşitliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alp, 1963:366-376.
15 Yiğit, 1994: 25. ; Balkan, 1955: 5.
16 Balkan, 1955: 5.
17 Yiğit, 1994: 25.; Özgüç, 1956: 29 vdd.
18 Gurney, 1973: 248.
19 Goetze, 1925, 39.
20 Albayrak, 2003, 1.
21 Kınal, 1998, 62. Eski Asur Kara Ticaretinin Yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Veenhof, 2011: 56 vdd.
22 Veenhof, 2011: 57.
23 Bilgiç, 1947: 571-602.

Ticareti yapılan kumaşların neredeyse tamamı yünlüydü ve ketenden yapılan kumaşlar ise çok nadirdi. Kumaşlar Anadolu'da Asur'dakinden üç ya da dört kat fazla gümüş karşılığında satılmaktaydı. Bu nedenle kumaş ticareti oldukça cazipti. Fakat kumaşlar daha fazla yer kapladığı için bir eşek yükü kumaşın değeri kalayınkinden daha düşüktü. Diğer taraftan yünlü kumaşları depolamak özen gösterilmesi gereken bir işti. Zira güveden korumak için düzenli aralıklarla havalandırılmaları gerekiyordu.

Eşek Kervanlarının donanımı ve yolculuğa çıkışı uzun ve zahmetli bir hazırlık süreci gerektiriyordu. Asurlu tüccarlar alımları yaptıktan sonra, kervanı hazırlarlar ve yola çıkabilirlerdi. Kervan için eşekler ve koşum takımları alınmalı, personel temin edilmeli ve yolculuğun ilk safhaları için yiyecek, giyecek harçlığı ve yol masraflarını karşılamak üzere "el kalayı" tedarik edilmeliydi. Asurlu yetkililer tarafından kervanın taşıdığı malın değeri tespit edilip, tüccarın vereceği ihraç vergisi belirlendikten sonra mallar mühürlenir, paketlenir ve eşeklere yüklenirdi[24].

Ticaret kervanları, Asur'dan hareket ettikten ancak altı ay kadar sonra *Kaneš*'e ulaşabilmekteydiler. Kervanların emniyetini yerli Anadolu krallıkları üstlenmişler ve bütün yol güzergâhı boyunca herhangi bir soygun ve hırsızlığa karşı tedbir için karakollar kurmuşlardır. Yerel krallıklar ayrıca; Asurlu tüccarların kendi resmi kurumları olan Karumlarda kanuni haklarını saklı tutup, emniyetli bir şekilde korunmalarını sağlamak ve politik ve adli bakımdan Asur'a bağlı olan tüccarların serbest bölgede haklarını korumakla yükümlüydüler[25].

Kervanlar sağ salim hedefine vardığında ithal edilen malların "gümrükten çıkabilmesi için" yükler açılır, kontrol edilir ve bir eşek yükü için 2 kg kalay saraya vergi olarak ödenirdi. Mallar ancak gümrükten çıktıktan sonra satılabilirdi[26].

Bu çağda Anadolu ve Yukarı Mezopotamya arasında yapılan ticaretten her iki ülke de büyük kârlar sağlamışlardır. Asurlu tüccarlar Asur'dan getirdikleri bir malı Anadolu'da en az iki katına satıyorlardı. Aynı zamanda tüccarlar Anadolu şehirlerinde, kendi aralarında yaptıkları alışverişlerde ve borçlanmalarda, yıllık %60 civarında faiz uyguladıkları halde yerli halka %240'lara varan yüksek faizlerle borç para vermişler ve bu nedenle yerli halkı kendilerine bağımlı kılmışlardır. Böylelikle ekonomik açıdan yerli halk üzerinde nüfuz sahibi olarak onları kendiişlerinde gündelikçi olarak da çalıştırmışlardır[27]. Borç içerikli belgelerde borcun kimden ve kimin tarafından ne zaman alındığı belgeleniyor, ne zaman geri ödeneceği de saptanıyordu. Ayrıca geri ödeme dönemindeki faiz ile ödeme geciktiğinde uygulanacak faiz miktarları da belirleniyordu. Borçlu bazen evindeki para edecek bir malı, bazen evini, bazen kölesini ya da çocuğunu hatta bazen de karısını bile güvence yani ipotek olarak gösterebiliyordu[28].

Bu döneme tarihlenen vesikalar göstermektedir ki, Asurlu tüccarlar Fırat yoluyla *Kargamış*'a geliyorlar, oradan Malatya'ya geçiyorlar, sonra Darende-Görün ve Pınarbaşı yoluyla *Kaneš*'e varıyorlardı. Asurlu tüccarların Amanos geçitlerini kullanmamalarının nedeni ise bu sırada Kuzey Suriye'nin 12. Mısır sülalesi firavunlarının elinde bulunmasıydı[29].

Mama Kralı Anum-Hirbi'nin *Kaneš* Kralı Waršama'ya yazdığı mektupta ticaret kervanlarının güzergâhına ilişkin önemli bilgiler edinmekteyiz. Asur'dan *Kaniš*'e gitmekte olan ticaret kervanının *Hahhum*'dan geçen yol tehlikeli olduğu zamanlarda daha güneydeki *Uršu-Mama* yolunu tercih ettiklerini öğreniyoruz:

"Senden ehemmiyetle rica ediyorum: yalnız seyahat et! Mama'ya kervan ile girme; kardeşinin kervanı, (kendisine) şehrin verdiği emir gereğince üç kısma ayrılsın ve ilk gurup

24 Veenhof, 2011: 58.
25 Sever, 1995, 6-7.; Koloni sisteminin yönetimi için bkz. Larsen, 2011: 64 vdd.
26 Veenhof, 2011: 59.
27 Sever, 1995, 6.
28 Erkut, 2008: 59.
29 Kınal, 1970-71, 5

Mama'dan yola çıksın ve Kaniš memleketine vasıl olunca, ikinci gurup Uršu'dan yola çıksın. Üçüncü kısım (Uršu'dan) aynı şekilde yola çıksın"[30].

Kültepe'deki kazılarda bugüne kadar yaklaşık 23.500 tablet bulunmuştur. Buluntuların çoğu Karum bölgesindeki kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Kültepe'de bulunan tabletler, özellikle Anadolu tarihinin başlangıcını temsil ettikleri için önemlidir. Ayrıca bu dönemde yoğunlaşan, Kuzey Suriye ve Mezopotamya ile olan ilişkiler sonucunda Anadolu halkı, bir devlet kurma ve yönetme becerisi de kazanmıştır[31]. Kültepe arşivinde; Asur ve Anadolu arasında gidip gelen tüccarların malları taşıma kontratları, ihbar kâğıtları, kervan beyanları, yapılan satışlar ve kervanın mahiyeti hakkında mektuplar, taşıyıcı ya da satış temsilcileriyle yapılan kontratlar, teslim edilen malların veya harcamaların dökümü, Anadolu'daki yerel krallıklarla yapılan antlaşmalar, Asurlu yetkililer tarafından yürürlüğe konan düzenlemeler ve tüccarların, yatırımcıların ve Asur'daki ambarların rolü, kuralları, ödemeleri gereken vergiler gibi birçok konu hakkında kayıt bulunmaktadır. Diğer taraftan; çok farklı konularda resmi ve kişisel mektuplar, ticari yazışmalar, hukuki davalar ve vasiyetnameler gibi bazı belgeler de ele geçmiştir. Kuşkusuz, ele geçen bu belgeler sayesinde Asur ve Anadolu'da yaşayan halkın toplumsal hayatına dair önemli bilgiler edinmekteyiz.

Koloni Çağı'nda kadının toplumdaki yerine dair bilgiler veren birçok belge bulunmaktadır. Asur toplumunda evlilik tek eşliydi. Erkek evlenirken başka bir eş almayacağına dair söz verirdi. Eğer ikinci bir eş alırsa oldukça yüklü bir ceza ödemek zorunda kalır ve evlilik sözleşmesi de feshedilirdi[32]:

"***Adad-damiq Ištar-nada'nın kızıyla evlendi. Başka bir kadınla evlenemez. Eğer başka bir kadınla evlenirse, 1 mina gümüş ödeyecektir. Eğer iki ay içinde gelmez ve karısına bakmazsa, kızı başka bir adama verecekler. O kızla evlenen adam hakkında şikâyette bulunamaz***"[33]

Diğer taraftan; erkeğin bazı durumlarda ikinci bir kadına gitme izni bulunmaktaydı. Çiftin çocuğu olmadığında, erkek soyunu devam ettirmek için başka bir kadın alabilirdi. Bir de Anadolu'daki bir ticaret merkezine yerleşmiş Asurlu tüccarlar ikinci bir eşle evlenme hakkına sahiptiler. Bir tüccar, iki eşiyle birlikte yaşayamazdı ve ilk evlendiği eş nerede yaşarsa yaşasın asıl eşti. Yani tüccar teoride çift eşli olsa da aslında aynı anda sadece tekiyle yaşayabilme hakkına sahipti[34].

Belki de ikinciyle evlenen ve bunu asıl eşinden saklayan bir tüccarın eşinin yazdığı mektup ilgi çekicidir:

"***Beni Burušhattum'da bıraktın ve kocamın aklından tamamen çıktım ve sen benimle ilgilenmiyorsun! Buraya geldim ve sen Kaniš'de beni kötüledin ve bir (tam) yıl boyunca yatağına gelmeme izin vermedin. Timilkiya'dan bana şöyle yazdın: 'Eğer buraya gelmezsen artık benim amtum eşim değilsin!' Timilkiya'dan Kaniš'e giderken şöyle dedin: '15 gün içinde yeniden yola çıkacağım' Ama 15 gün yerine orada bir yıl kaldın! Kaniš'ten bana şöyle yazdın: 'Hahhum'a gel!' Bir yıldır Hahhum'da yaşıyorum ve sevkiyatlarında benden bahsetmiyorsun bile!***"[35]

Muhtemelen *Kuššara* kralı *Anitta*, Anadolu'nun siyasi birliğini kurduktan sonra, Asurluların ticaret yapmalarına izin vermemiş ve böylece Anadolu'daki Asur Ticaret Kolonileri Çağı M.Ö. 1750'lerde Asur kralı II. Puzur-Asur döneminde sona ermiştir[36].

30 Balkan, 1957, 34.
31 Kulakoğlu, 2011: 46.
32 Michel, 2011: 125.
33 TC 1,67.
34 Michel, 2011: 126.
35 Kt h/k 73.
36 Kınal, 1970, 5.

Anadolu'daki ilk siyasi birliğin temelleri *Kuššara* Kralı *Anitta* tarafından atılmış, aynı sülaleden gelen Hititler ile tam bir merkezi otorite sağlanmıştır. Anadolu'ya nerden geldikleri henüz bilim adamları tarafından tartışma konusu olan Hint-Avrupalı Hititler[37], Orta Anadolu'ya geldiklerinde hem sosyal hem de kültürel açıdan gelişmiş bir **Hatti** medeniyeti ile karşılaşmışlardır. Buradaki en önemli hususlardan biri, Hititlerin koloni çağından beri yavaş yavaş Anadolu'ya sızarak imparatorluğun temellerini oluşturmuş olmalarıdır. Kültepe belgelerinde geçen Hititçe şahıs isimleri koloni çağında Anadolu'daki Hitit varlığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu durumda Hititler, Anadolu'ya M.Ö. 3. bin yılın sonunda ya da 2. bin yılın başlarında göç etmişler ve kendi idarelerinde küçük beylikler kuracak kadar uzun bir süre Anadolu'da yerleşik yaşamışlardır.

Tabii son olarak sorulması gereken önemli bir soru da; Hititler, nasıl oldu da *Anitta*'nın lanetlediği şehri kendilerine başkent yaptılar ve bu kent büyük bir imparatorluğun merkezi olarak dönemin ünlü metropollerinden biri haline geldi? Mesela neden Hitit Devleti henüz kurulmadan önce Asur Ticaret Kolonileri döneminde önemli bir ticari merkez olan *Kaneš/Neša* değil de *Hattuša* başkent yapılmıştır. Kuşkusuz burada *Hattuša*'nın coğrafi konumu etkili olmuştur. Zira kayalık ve dağlık yapısı ile daha korunaklı ve yüksek bir mevkide bulunması, bol su kaynakları ve verimli arazisi ile bu kent bir krallık merkezi için uygun şartlar sunmaktaydı. *Kaneš* ise bir ticaret merkezine uygun her türlü olanaklara sahip, kavşak bir noktada bulunmakta, ama düşman saldırılarına karşı daha açık ve korumasız bir şehir konumundaydı.

Anitta'dan itibaren tahta geçen tüm Hitit kralları kendilerini Hatti kralı olarak tanıtıp, Hatti soyundan geldiklerini her defasında dile getirmekle kalmamışlar, Hatti geleneklerini de Hititlilik çatısı altında ki eğer böyle bir kavram vardı ise devletin çöküşüne dek yaşatmışlardır. Ayrıca Hitit Kralları, *Anitta* ile olan bağlantılarını da her defasında kendilerinin *Kuššar* sülalesinden geldiklerini vurgulayarak ifade etmişlerdir.

Evet, Anadolu'da *Anitta* ile başlayan Hitit serüveni, yaklaşık M.Ö. 1200 yılında Hitit Devleti'nin çöküşü ile son bulmuş, fakat Hitit kültürünün izleri, coğrafyanın sunduğu büyük zorluklara rağmen, günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır.

37 Cornelius, 1973.; Mellaart, 1981, 135-149.; Dinçol, 1982; Bryce, 1998.; Klengel, 1999.; Gurney,2001.; Ünal,2002.; Alparslan, 2009: 14vd.

KAYNAKÇA

Albayrak İ. 2003, "Kaniš- Karum'unun Bir Mektubu", *Archivum Anatolicum* 6.1: 1-9.

Albright W.F. 1923, "The Epic of the King of Battle: Sargon of Akkad in Cappadocia"*JSOR* 7/1: 1-20.

Alp S. 1963, "Kaniš=Aniša=Niša, Erken Hitit Çağı'nın bir Başkenti"- Kaniš=Aniša=Niša, Eine Haupstadt der frühhethithitischen Periode", *Belleten* XXVII, 107: 366-386.

Alp S. 2000, *Hitit Çağında Anadolu: Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, Ankara.

Alparslan M. 2009, *Hititolojiye Giriş*, İstanbul.

Balkan K. 1955, *Kronoloji: Kaniş Karumu'nun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler*, Ankara.

Balkan K. 1957, *Mama Kralı Anum Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*, Ankara.

Barjamovic G. 2011, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Copenhagen.

Bilgiç E. 1947, "Çivi Yazılı Hukuki - İktisadi Kaynaklar Mahiyet ve Muhtevaları", *Belleten* 11: 571-602.

Bilgiç E. 1967, "Eski Çağ'da Doğu ve Güney Doğu Anadolu", *Çeşitli Yönleri İle Doğu ve Güney Doğu Anadolu, 8. Türk Tüberküloz Kongresi* (15-18 Mayıs 1967).

Bittel K. 1976, *Les Hittites*, Gallimard.

Bryce T. 1998, *The Kingdom of the Hittites*.

Cornelius F. 1973, *Geschichte der Hethiter. Mit besonderer Berücksichtigung der geographischen Verhältnisse und der Rechtsgeschichte*, Darmstadt .

del Monte G. F. 1992, *Die Orts und Gewässernamen der Hethitischen Texte, RGTC* 6/2.

del Monte G. F. & Tischer J. 1978, *Die Orts und Gewässernamen der Hethitischen Texte, RGTC* 6.

Dinçol A. M. 1982, "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi* I: 18-120, İstanbul.

Erkut S. 2011, "Hititlerde Hukuk", *Eskiçağlarda Anadolu'da Hukuk* 1: 59-67.

Goetze A. 1925, *Hattušiliš. Der Bericht über seine Thronbesteigung nebst den Paralleltexten*, Leipzig .

Gurney O.R. 1973, "Anatolica c. 1750-1600 BC.", *CAH* II/I: 228-255.

Gurney O.R. 2001, *Hititler*, Ankara.

Günbattı C. 1997, "Kültepe'den Akadlı Sargon'a ait bir Tablet", *Archivum Anatolicum* 3: 131-155.

Günbattı C. 1998, "Kültepe'den Akadlı Sargon'a ait bir Tablet", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri* (Çorum 16-22 Eylül 1996): 261-279.

Güterbock H.G. 1934, "Die Historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200" *ZA* 42: 1-91.

Güterbock H.G. 1938, "Die Historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200, Zweiter Teil: Hethiter", *ZA* 44: 45-149.

Haas V. 1977, "Zalpa, Die Stadt am schwarzen Meer und das althethitische Königtum", *MDOG* 109: 15-26.

Holland G.B. & Zorman M. 2007, *The Tale of Zalpa – Myth, Morality, and Coherence in a Hittite Narrative*, Pavia .

Kınal F. 1970, "Hitit Devletleri İçin Kuzey Suriye'nin Önemi", *Atatürk Konferansları* 4: 3-13.

Kınal F. 1998, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara.

Klengel H. 1999, *Geschichte des hethitischen Reiches*, Leiden-Boston-Köln .

Kulakoğlu F. 2011, "Kültepe Kaniş Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu*, Kayseri: 40-51.

Larsen M.T 2011, "Koloni Sisteminin Yönetimi", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu*, Kayseri: 64-69.

Macqueen J.G. 2001, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev. Esra Davutoğlu, Ankara.

Mellaart J. 1981, "Anatolia and the Indo-Europeans", *JIES* 9:135-149.

Michel C. 2011, "Asur ve Kaniş'in Kadınları", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu*, Kayseri: 124-133.

Nashef Kh. 1991, *Die Orts-und Gewässernamen der altassyrischen Zeit*, RGTC 4.

Neu E. 1974, *Der Anitta Text*, Wiesbaden.

Özgüç T. 1956, "Anitta Hançeri" *Belleten* 20:29-32.

Sever H. 1995, "Yeni belgelerin ışığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970-1750) yerli halk ile Asurlu tüccarlar arasındaki ilişkiler", *Belleten* 59: 1-16.

Sir Gavaz Ö. 2006, "Hitit Kenti Zalpa'nın Yeri Üzerine", *Anadolu/Anatolia* 31: 1-18.

Taş İ. 2008, "Hititlerde Lanet ve Beddua Olgusu Üzerine Bir Çalışma", *VII. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri* II(25-31 Ağustos 2008, Çorum): 869-890.

Ünal A. & Girginer S. 2007, *Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, İstanbul.

Ünal A. 2002, *Hititler Devrinde Anadolu* I, İstanbul.

Ünal A. 2007, *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen / A Concise Multilingual Hittite Dictionary / Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg .

Veenhof K.R. 2011, "Eski Asur Kara Ticaretinin Yapısı", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu*, Kayseri: 56-63.

Yiğit T. 1994, "I. Hattušili ve Dönemi", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.